

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, доцента,
завідувача кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка
Слозанської Ганни Іванівни
на дисертаційне дослідження Таран Альони Михалівни на тему:
**«Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах
інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій»**,
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 231– соціальна робота

Цілісний аналіз дисертаційного дослідження Таран Альони Михалівни «Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій» дозволяє сформулювати узагальнені висновки про його актуальність, обґрунтованість наукових і теоретичних положень, достовірність отриманих результатів, теоретичну та практичну цінність та дає змогу надати комплексну загальну оцінку дисертації, результати якої представлено для захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії на засіданні разової спеціалізованої вченої ради ДФ 74.053.024 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Дисертація - авторська, самостійна, оригінальна наукова праця, яка сприяє вирішенню поставленої наукової проблеми - дослідженні процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій.

1. Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Реформування соціального захисту населення в Україні сприяє розвитку соціальної роботи як системи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад. Відтак, розширюються не тільки сфери професійної діяльності, але й функціональне поле та рольовий репертуар соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи. Разом з тим з'являються нові категорії клієнтів на рівні територіальних громад, які потребують допомоги та підтримки компетентних фахівців. Особи з інвалідністю різного віку є одними із постійних та довготривалих отримувачів соціальних послуг на рівні громад. Їх кількість стрімко зростає, про це свідчать статистичні дані останніх років. Війна в Україні тільки посприяє збільшенню чисельності осіб з інвалідністю. Зростає також запит на послуги, в тому числі соціальні та освітні. Це дає поштовх для розвитку соціальної інклюзії, інклюзивної освіти як сфер професійної діяльності соціальних працівників та фахівців із соціальної роботи.

Передумови для розвитку цих тенденцій вже є. Надання таких

соціальних послуг для осіб з інвалідністю як соціально-психологічна реабілітація, соціальна адаптація, супровід під час інклюзивного навчання, фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору, переклад жестовою мовою має бути забезпечене на рівні кожної територіальної громади. Це базові соціальні послуги, що надаються соціальними працівниками, фахівцями із соціальної роботи тим, хто цього потребує за місцем їхнього перебування/проживання або у приміщенні надавача.

Три останні послуги надаються у закладах освіти особам з інвалідністю не залежно від рівня освіти, яку вони здобувають. Ці послуги гарантовані державою і мають бути надані кожному, хто їх потребує. Безпосередніми надавачами цих послуг є соціальні працівники, фахівці з соціальної роботи, які є штатними одиницями структурних підрозділів закладів освіти: соціально-психологічної служби, команди психолого-педагогічного супроводу тощо.

Доведено, що добре організований соціально-педагогічний супровід особи з інвалідністю в закладі освіти сприяє процесу її інтеграції в освітнє середовище закладу освіти. У той час як численна когорта науковців працює над дослідженням проблеми організації/створення ефективного інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної та загальної середньої освіти трохи осторонь залишається система вищої освіти. Створення інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти є актуальним як ніколи, адже кількість молодих людей з інвалідністю, які бажають отримати вищу освіту зростає. І прогнозується, що їх чисельність у наступні роки збільшиться в тричі. Тому вже сьогодні варто замислюватися над створенням структурних підрозділів у закладах вищої освіти, які б опікувалися особами з інвалідністю, надавали їм послуги, в тому числі і соціальні. Однією із основних, прогнозовано, буде послуга соціальної адаптації та супроводу під час інклюзивного навчання. Працевлаштування у таких структурних підрозділах компетентних соціальних працівників тільки сприятиме налагодженню конструктивної взаємодії між усіма структурними підрозділами університетів та особою з інвалідністю в процес реалізації останньою гарантованого Конституцією України права на освіту.

За таких умов, дослідження Таран Альони Михайлівни є вкрай актуальним як з позиції наукової спільноти так і спільноти практиків. Зазначимо, що дослідниця напрацювала значну теоретичну базу з проблеми дослідження, зокрема, обґрунтувала сутність та зміст основних концептів дослідження, висвітлила нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти, схарактеризувала специфіку підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти. Науковиця доклалася і до практичної діяльності у цій сфері, беручи безпосередню участь у роботі Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» Уманського державного педагогічного

університету імені Павла Тичини, де були зrealізовані основні напрацювання автора.

Важливо відзначити, що тему дослідження затверджено вченою радою Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 31.10.2017 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 28.11.2017 р.).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, рекомендацій та висновків, сформульованих у дисертації.

Дисертантка на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, визначила мету і завдання дослідження. Послідовність та логіка розділів дисертації демонструє розуміння авторкою теоретичних положень, методології дослідження, методів вивчення окресленої наукової проблеми. Наявний чіткий баланс між викладом змісту у розділах дисертації та задекларованою метою і завданнями дослідження. Зміст розділів відповідає сутності об'єкту - професійна підготовка майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти та предмету дослідження - організаційні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій. Мета даного дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні наукової проблеми та визначенні й експериментальній перевірці організаційних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій. Відповідно до поставленої мети Таран А.М. визначено чотири основні завдання, які були реалізовані на різних етапах наукового пошуку.

У дисертації розкрито й обґрунтовано основні теоретичні положення, висновки, рекомендації. Високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих здобувачкою у дисертації забезпечені використанням ґрунтовної наукової джерельної бази згідно предметної спрямованості дисертаційного дослідження та апробацією отриманих результатів на вітчизняних і зарубіжних наукових конференціях.

3. Достовірність та наукова новизна отриманих результатів.

Аналіз тексту дисертації Таран А.М. та змісту публікацій дисертантки дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів.

Дисертанткою опрацьовано основну літературу з предмету дослідження, на підставі розгляду якої сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою:

- вперше визначено й теоретично обґрунтовано організаційні умови підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій: стимулювання саморозвитку майбутніх соціальних працівників; створення у ЗВО інклюзивного середовища, спрямованого на позитивне спілкування в підсистемах «студент – студент», «студент – викладач», «студент – учитель», «студент – учень»; впровадження системи тренінгових занять у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників;

- уточнено ключові поняття дослідження, компоненти, критерії, показники та рівні готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти;

- подальшого розвитку набули теоретико-практичні основи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з особами з особливими потребами; тренінгові технології, що сприятимуть ефективному зростанню професійної діяльності майбутніх соціальних працівників.

4. Повнота викладу основних положень дисертації в опублікованих працях.

Ключові положення й результати дисертаційної роботи належним чином висвітлені й апробовані у 32 публікаціях (26 одноосібних), із них 7 статей у наукових фахових виданнях України, 3 – у зарубіжних наукових виданнях, 16 – апробаційного характеру, 6 – додатково висвітлюють наукові результати. Наведено відомості щодо апробації роботи, особистого внеску здобувачки та відповідності публікацій темі дисертаційного дослідження. Кількість, обсяг та зміст друкованих праць відповідають вимогам МОН України щодо публікацій основного змісту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

5. Оцінка змісту дисертації, її завершеності та відповідності встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Таран А.М. містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему.

Дисертаційна робота має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу. Дисертація складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 347 сторінок (обсяг основного тексту дисертації – 210 сторінок). У роботі наявні 27 таблиць та 14 рисунків.

У вступі дисертантка на достатньому науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет дослідження. Вказана наукова новизна роботи не викликає заперечень та відповідає меті, завданням та висновкам. Наведені дані щодо апробації роботи, особистого внеску здобувачки та відповідності публікацій. Вказано зв'язок роботи з науковими темами.

Результати дисертаційного дослідження в повному обсязі викладено у фахових закордонних та вітчизняних періодичних джерелах з соціальної роботи. Авторкою аргументовано наукову новизну і практичне значення отриманих результатів та наведено дані щодо закордонних та вітчизняних конференцій, що підтверджують апробацію результатів дослідження.

Дисертація добре структурована у 3 розділи. Назви розділів і підрозділів чіткі та інформативні щодо наукового рівня, змісту виконаної дослідницької роботи та її етапів. Розділи дисертації логічно завершені, містять висновки, які відповідають змісту та поставленим завданням дослідження.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади дослідження» висвітлено стан дослідженості проблеми; схарактеризовано нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти та розкрито зміст застосування тренінгових технологій як ефективного засобу підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти.

На основі аналізу філософської, соціологічної, психологічної, педагогічної літератури уточнено сутність та структуру ключових понять дослідження.

Дістав подальшого розвитку аналіз нормативно-правового забезпечення (законодавчі акти України, Ради Європи, Організації Об'єднаних Націй) із питань соціального захисту, освіти, професійної реабілітації, охорони здоров'я, рівності осіб з особливими освітніми потребами, що є юридичним підґрунтям реалізації організаційних умов соціальної інтеграції здобувачів з особливими освітніми потребами до закладів вищої освіти.

Вивчення законодавства та нормативних документів щодо інклюзивної освіти в Україні стосовно доступу осіб з особливими освітніми потребами до здобуття вищої освіти показало, що доки Конституція та законодавство містять положення про потужне соціальне забезпечення осіб з інвалідністю, триватимуть очевидні патерналістські підходи у вигляді дискримінаційних правових положень і практик.

У другому розділі «Оптимізація процесу підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій» висвітлено стан підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти; схарактеризовано сутність та структуру підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти та розкрито зміст організаційних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій.

Увагу привертає висвітлення автором дослідження у дисертації змісту базових концептів дослідження. Зокрема, підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти визначено як складний багатоетапний процес і результат, що потребує створення відповідного інклюзивного середовища та належної організації освітнього процесу у ЗВО. Готовність соціального працівника – як цілісну систему його професійно-

особистісних якостей, ґрунтовні теоретико-методологічні знання застосування тренінгових технологій й дослідницькі вміння, активну особистісну позицію в процесі діяльності, що виражається через позитивне і усвідомлене ставлення до науково-дослідницької діяльності як компонента професіоналізму, необхідного для роботи з особами з особливими освітніми потребами у процесі професійної підготовки.

Розкрито структуру готовності майбутніх соціальних працівників, яка включає в себе такі компоненти: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та емоційно-вольовий, зміст яких передбачає: сформовану мотивацію, позитивне ставлення до організації та здійснення роботи в умовах інклюзивної освіти; наявність у майбутніх соціальних працівників особистісних характеристик, комплексу знань та практичних вмінь щодо організації та супроводу діяльності, а також особливостей її впровадження у систему інклюзивної освіти; вміння адекватно організовувати співробітництво, вирішувати конфлікти, оцінювати результативність допомоги та прогнозувати подальші шляхи її удосконалення.

Для визначення рівня сформованості названих компонентів готовності майбутніх соціальних працівників виокремлено критерії: мотиваційно-цільовий (наявність ціннісних орієнтацій, цілей та мотивів професійної діяльності); компетентнісний (усвідомлення власних здібностей, індивідуальних якостей; здатність до саморозвитку; володіння способами самооцінки та самодіагностики); поведінково-рефлексивний (наявність професійних знань, які відображують специфіку соціальної роботи, розвинуте професійне мислення, соціальний інтелект, що виявляється в теоретичній і практичній діяльності; здатність до рефлексії); емоційно-вольовий (професійна активність, емпатійність, емоційна стійкість, наявність рефлексивної позиції, толерантність, тактовність, моральна відповідальність, чесність, альтруїзм та ін.).

Кожний критерій характеризується певними показниками, на основі яких можна виявити якість підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти: мотиваційно-цільовий, компетентнісний, поведінково-рефлексивний, емоційно-вольовий.

На основі розроблених критеріїв визначено рівні готовності майбутніх соціальних працівників: високий, середній, низький.

У третьому розділі «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності організаційних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій» схарактеризовано діагностичний інструментарій дослідження; висвітлено хід констатувального та формувального етапів дослідно-експериментальної роботи та представлено результати дослідження.

Представлено результати констатувального формувального етапу експерименту, які засвідчили наявність позитивних змін в експериментальній групі за визначеними критеріями і показниками готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти, що в цілому, дає підстави зробити висновки, що розроблена організаційні умови

зреалізовані автором дослідження у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти є ефективними.

Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що авторкою зроблені обґрунтовані висновки. В цілому дисертаційна робота Таран А.М. за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, її оформлення у цілому відповідає діючим вимогам Міністерства освіти і науки України, що висуваються до такого роду наукових робіт. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту і має як науково-теоретичну, так і практичну цінність.

6. Практичне значення отриманих результатів.

Дисертаційна робота містить значний обсяг наукового, теоретичного, практичного матеріалу, який буде доцільним при організації підготовки соціальних працівників та фахівців соціальної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні наукових положень і висновків дослідження для підвищення якості підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з особами з особливими освітніми потребами та їхніми батьками в умовах інклюзивної освіти, упровадженні організаційних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти, а також в апробації тренінгових програм на базі Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Результати дослідження знайдуть застосування в системі педагогічної й неперервної освіти, в закладах вищої освіти, а також під час підготовки методичних матеріалів та практичних завдань для виробничих практик студентів; у практичній діяльності закладів соціальної сфери, фахівців, практиків, які досліджують проблеми інклюзивної освіти та безпосередньо працюють з особами, які мають особливі потреби.

Експериментальні матеріали дослідження використано в лекційних курсах та практичних заняттях з таких дисциплін: «Соціальна робота в громаді», «Практикум з соціальної роботи», «Організація і методика соціально-педагогічного тренінгу», «Соціальна робота з різними групами клієнтів», «Технології соціальної роботи».

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка №1086/01 від 18.08.2022 р.), Національного університету біоресурсів та природокористування України (довідка №0938 від 15.09.2022 р.), Національного університету «Одеська політехніка» (довідка №963/138-07 від 25.08.2022 р.).

7. Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації.

Оцінюючи загалом позитивно наукове та практичне значення отриманих дисертанткою результатів, дозволимо собі висловити зауваження

та рекомендації до деяких положень дисертації, які можуть бути предметом наукової дискусії та напрямами подальшої дослідницької роботи, зокрема:

1. В обґрунтуванні актуальності наукової проблеми для підсилення значущості заявленої тематики автору дисертації вартувало б навести статистичні дані щодо кількості студентів, які здобувають освіту у закладах вищої освіти останніми роками.

2. Заслуговує на увагу той факт, що у першому розділі дисертаційної роботи авторка заактуалізувала увагу на висвітлені теоретичних концептів дослідження, аналізі нормативно-правової бази щодо реалізації інклюзивної освіти. Окрім того, Таран А.М. наповнює зміст підрозділу 1.1. статистичними даними щодо кількості осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти, що підсилює вагу досліджуваної проблематики. Аналіз і висвітлення у підрозділі 1.2. досвіду окремих закладів освіти щодо провадження елементів інклюзивної освіти та умов успішності провадження інклюзивної освіти заслуговує на увагу теж. Однак, на нашу думку, вартувало б більш ґрунтовніше підійти до висвітлення стану досліджуваної проблеми крізь призму аналізу наукової літератури та оприлюднити отримані результати у змісті дисертаційного дослідження більш структуровано. Вартувало б також уточнити зміст базових понять дослідження таких як «інклюзивна освіта», «особи з особливими освітніми потребами», «інтеграція» через висвітлення власної позиції щодо трактування їх сутності.

Автор має значний досвід практичної діяльності з упровадження тренінгових програм на базі Центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Про що йде мова у дисертаційному дослідженні. Віддак, вартувало б у підрозділі 1.3. не просто розкрити зміст та види тренінгів, а наголосити на тому, які з них є дієвими та ефективними в освітньому процесі, підкріпивши свої судження відповідними аргументами з наукової та методичної літератури.

3. Позитивно оцінюючи матеріал поданий у розділі 2 дисертаційного дослідження щодо висвітлення стану підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти та розуміння необхідності здійснення їх системної підготовки у закладах вищої освіти до означеного виду діяльності, хочеться зазначити, що автору дослідження вартувало б при здійсненні контент-аналізу змісту освітніх програм та навчальних планів бакалаврату, магістратури та аспірантури користуватися єдиним дослідницьким підходом. Зокрема, доцільно було б оперувати єдиними критеріями оцінки зорієнтованості навчальних дисциплін проаналізованих освітніх програм на формування у здобувачів різних рівнів вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота фахових компетентностей, необхідних для роботи в умовах інклюзивної освіти. Означений підхід варто було б застосувати в контексті аналізу освітніх програм усіх чотирьох закладів вищої освіти, три з яких виступили базами для формувального етапу експерименту.

Виникає також запитання щодо того, чи автор дослідження розробляв

структурно-функціональну модель формування готовності чи підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти. Зі змісту підрозділу 2.2. дисертації це не зовсім зрозуміло. Проте, одним із завдань, які автор ставить у процесі дослідження є розробити та апробувати модель підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій. Автору дослідження вартувало б також при зображенні та описі моделі акцентувати увагу саме на тренінгових технологіях, які були використані ним для формування готовності у майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти.

Разом з тим заслуговує на увагу змістовне та глибоке, доволі структуроване подання змісту виокремлених автором дослідження організаційних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій. Результати ґрунтовних напрацювань з цього завдання представлені у підрозділі 2.3. дисертаційного дослідження.

4. Структурованими є представлені у розділі 3 хід та результати дослідно-експериментальної роботи. Підсилює значущість отриманих результатів опис процедури проведення констатувального та формувального етапів експерименту. Однак, вартувало зазначити роки, коли проводилося дослідження, який освітній рівень здобували респонденти під час їх участі в експерименті, яким чином відбувався процес діагностики до та після формувального етапу дослідно-експериментальної роботи та яку роль відігравав автор дослідження при проведенні формувального етапу експерименту в інших закладах вищої освіти. Доцільно було б зазначити, які саме елементи розробленої автором моделі були впроваджені в інших двох закладах освіти, які виступили експериментальним майданчиком при проведенні дослідження. Разом з тим, вражає ґрунтовність і детальність опису результатів провадження дослідно-експериментальної роботи у Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Висновки дисертації є достатньо ґрунтовними та логічними. Проте, вони не в повній мірі перегукуються із завданнями дослідження, які автор проектує на початку дисертаційного дослідження.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

8. Висновок.

Цілісний аналіз дисертації Таран А.М. «Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах інклюзивної освіти засобами тренінгових технологій» та аналіз наукових публікацій за темою дисертації дозволяє зробити висновок, що дисертація є завершеною, самостійною, цілісною науковою працею, яка містить наукову новизну, теоретичне і практичне значення, відповідає спеціальності 231 «Соціальна робота», характеризується обґрунтованістю та аргументованістю рекомендацій та висновків.

Дисертація Таран А.М. заслуговує позитивної оцінки, відповідає вимогам вимогам, визначеним наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і затвердженого КМУ від 12.01.2022 р. № 44 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що дає підстави для присудження Таран Альоні Михайлівні наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 231 «Соціальна робота».

Офіційний опонент –

доктор педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціалізованої інклюзивної освіти
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

Ганна СЛОЗАНСЬКА

Підпис
засвідчую
Начальник відділу кадрів

01.11.22р.